

## Cuprins

|                          |          |
|--------------------------|----------|
| <b>Introducere .....</b> | <b>7</b> |
|--------------------------|----------|

### **Capitolul 1**

|                                      |           |
|--------------------------------------|-----------|
| <b>Literatură și diplomatie.....</b> | <b>17</b> |
|--------------------------------------|-----------|

|                                                                                                                   |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Rolul scriitorilor în formarea unei diplomății românești în secolul al XIX-lea .....                         | 17 |
| 1.1.1. Emancipare, dialogul cultural și globalizarea elitelor românești – Călătoriile în străinătate .....        | 23 |
| 1.2. Activitatea diplomatică în perioada premergătoare Micii Unirii .....                                         | 26 |
| 1.2.1. Rolul avut de diaspora culturală în formarea unei conștiințe naționale românești .....                     | 30 |
| 1.3. Cultura și modernizarea societății în a doua jumătate a secolului al XIX-lea .....                           | 32 |
| 1.3.1. Importanța celor șase decenii, între 1859 și 1918, în edificarea statului național Român.....              | 34 |
| 1.4. Importanța domniei lui Carol I.....                                                                          | 39 |
| 1.5. Rolul Reginei Elisabeta în cultura și modernizarea statului Român .....                                      | 42 |
| 1.5.1. Activitatea caritabilă a Reginei Elisabeta .....                                                           | 45 |
| 1.5.2. Opera literară sub pseudonimul Carmen Sylva.....                                                           | 47 |
| 1.6. Regina Maria a României – personalitate diplomatică și artistică, rolul său în înfăptuirea Marii Uniri ..... | 57 |
| 1.6.1. Activitatea politică și diplomatică.....                                                                   | 58 |
| 1.6.2. Activitatea literară, culturală și caritabilă .....                                                        | 64 |

### **Capitolul 2**

#### **Cultura română și rolul acesteia în definirea identității naționale în**

|                                 |           |
|---------------------------------|-----------|
| <b>secolul al XIX-lea .....</b> | <b>70</b> |
|---------------------------------|-----------|

|                                                                                  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2.1. Dezvoltarea conștiinței naționale prin folclor și tradiții.....             | 70 |
| 2.1.1. Mitul statului națiune și crearea identității naționale .....             | 72 |
| 2.1.2. Mituri naționale fundamentale, povești și balade populare românești ..... | 74 |
| 2.1.3. Basme și povestiri sub formă de literatură .....                          | 79 |
| 2.1.4. Cântecul și poezia populară, bază a culturii române .....                 | 84 |

|                                                                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.2. Limbă și școală.....                                                                                                       | 88  |
| 2.2.1. Limba română – realitatea lingvistică în secolul al XIX-lea.....                                                         | 90  |
| 2.2.2. Rolul sistemului școlar primar gratuit și obligatoriu.....                                                               | 94  |
| 2.3. Presa literară și teatrul .....                                                                                            | 104 |
| 2.3.1. Dezvoltarea presei literare românești în secolului al XIX-lea .....                                                      | 105 |
| 2.3.2. Teatrul – Rolul social și formator al teatrului .....                                                                    | 115 |
| 2.4. Academia Română .....                                                                                                      | 123 |
| 2.5. Curente literare din secolul al XIX-lea ce au influențat naționalismului românesc și definirea identității naționale ..... | 130 |

### Capitolul 3

|                                                                      |            |
|----------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Diplomația culturală prin promovarea valorilor românești.....</b> | <b>137</b> |
| 3.1. Etnografia .....                                                | 137        |
| 3.2. Influența franceză.....                                         | 148        |
| 3.3. Muzeele patriotice și centrele culturale.....                   | 153        |
| 3.4. Patrimoniul cultural.....                                       | 168        |
| 3.5. Arta națională .....                                            | 183        |

### Capitolul 4

|                                                                                                                             |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Personalități marcante ale perioadei, în contextul temei studiate.....</b>                                               | <b>194</b> |
| 4.1. Nicolae Bălcescu și literatura revoltei.....                                                                           | 194        |
| 4.2. Dimitrie Bolintineanu – Poezie și diplomație .....                                                                     | 200        |
| 4.3. Ion Ghica – personalitate marcantă a secolului al XIX-lea.....                                                         | 204        |
| 4.4. Vasile Alecsandri – membru fondator al Academiei Române, diplomat, poet, dramaturg, creator al teatrului românesc..... | 210        |
| 4.5. Petre Carp – Un conservator în arena diplomației europene.....                                                         | 213        |
| 4.6. Titu Maiorescu și Conservatorismul românesc din secolul al XIX-lea .....                                               | 217        |
| 4.7. Mihail Kogălniceanu – arhitectul României moderne .....                                                                | 221        |

|                                    |            |
|------------------------------------|------------|
| <b>Concluzii .....</b>             | <b>229</b> |
| <b>Bibliografie .....</b>          | <b>237</b> |
| <b>Bibliografie secundară.....</b> | <b>255</b> |

# Capitolul 1

## LITERATURĂ ȘI DIPLOMAȚIE

În acest capitol vom face o analiză a literaturii secolului al XIX-lea, începând cu perioada pașoptistă, plină de efervescență creatoare, de înnoire, de racordare a literaturii române la tendințele europene adaptate condițiilor concrete de la noi, scoțând în evidență rolul important pe care aceasta l-a jucat în procesul de cristalizare a identității naționale.

Renașterea națională și culturală a României este o sintagmă folosită în cultura și în istoriografia română pentru a se face referire la transformările survenite în istoria românilor pe parcursul secolului al XIX-lea și finalizate prin materializarea ideii unității naționale. Astfel, odată cu formarea statului unitar român prin unirea Munteniei cu Moldova, se generalizează la nivelul întregii populații un proces organizat de creare a unității naționale, proces care începuse deja la nivelul elitelor culturale încă din perioada premergătoare Revoluției de la 1848<sup>15</sup>.

### 1.1. Rolul scriitorilor în formarea unei diplomații românești în secolul al XIX-lea

Cultura pașoptistă românească ni se înfățișează ca un fenomen unitar, între conducătorii mișcării culturale din cele două Principate Române, stabilindu-se legături epistolare, având loc vizite și acțiuni comune, obiectivul tuturor fiind unirea.

Nu întâmplător, oamenii de cultură s-au regăsit în primele rânduri ale revoluționarilor de la 1848. Majoritatea profesa idei înaintate, lupta pentru înnoirea structurilor societății românești și pentru Unirea politică, statală a poporului român.

Prin activitatea lui, de publicist, conducător de revistă, om politic și istoric, Kogălniceanu se situa printre fruntașii mișcării culturale și politice din perioada premergătoare Revoluției de la 1848, care propagau idei moderne. În scrierile lui Kogălniceanu, găsim multe pagini care exprimă convingerea că, literatura este un mijloc eficace pentru dezvoltarea societății. „*Când veneam de*

---

<sup>15</sup> Veronica Florina Vasilescu, *Globalisation .....*, p. 696-701

la universitate, mărturisește el, în 1841, (...) vroiam prin literatură se prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii”<sup>16</sup>. De asemenea, sublinia rolul educativ al teatrului: „teatrul contribuie mai mult ca orice alt lucru la progresul literaturii naționale și la luminarea claselor inferioare”<sup>17</sup>.

După înfrângerea revoluției, mișcarea națională este constrânsă să se manifeste doar în afara granițelor, prin activitatea imigranților români, mai ales în vestul Europei. La 2 decembrie 1849, se constituie la Paris, *Asociația română pentru conducerea emigrației*, având în frunte un comitet format din Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, C A Rosetti, Dumitru Brătianu și Gheorghe Magheru. În septembrie 1850, se creează Comisia de propagandă națională română, al cărei suflet este Nicolae Bălcescu, ce va utiliza ca suport publicistic revistele de limbă română *România viitoare*, *Junimea română* și *Republica Română*, precum și cea mai mare parte a revistelor și periodicelor din Franța. Activitatea propagandistică este atât de eficientă încât emigranții români reușesc să transforme chestiunea Principatelor, în scurt timp, într-o chestiune europeană<sup>18</sup>.

Scriitorii diplomați români au activat continuu pe tărâmul politicii externe, nu ca trimiși oficiali, ci ca reprezentanți ai aspirațiilor naționale autentice, preocupați de asigurarea unei informări corecte și permanente a opiniei publice internaționale asupra specificității problemelor românești și a compatrioților despre evoluția evenimentelor politice pe plan european, chiar în perioada în care prioritizau eforturile îndreptate pe linia organizării emigrației sub o conducere unitară<sup>19</sup>.

Formarea diplomației românești în secolului al XIX-lea poate fi împărțită în două perioade, separate de Unirea Principatelor din 1859 – facilitată într-o mare măsură de războiul Crimeei și de Convenția de Pace de la Paris -, în urma căruia cele două Principate au primit dreptul de a face politică externă independentă de Poartă, deși vor continua să fie sub suzeranitate otomană<sup>20</sup>.

Începând cu prima parte a secolului al XIX-lea, în Principatele Române a apărut un proces complex de modernizare, manifestat prin adoptarea și trecerea

<sup>16</sup> Mihail Kogălniceanu, *Tainele inimei. Scrieri literare și istorice*, Editura Albatros, București, 1987, p. 19

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 21

<sup>18</sup> Vasile Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul al XIX-lea*, Editura Scrisul Românesc, 1929, p. 64

<sup>19</sup> Veronica Florina Vasilescu, *Romanian Literature...*, p. 1548-1556

<sup>20</sup> Veronica Florina Vasilescu, *Romanian Literature...*, p. 1548-1556

treptată la un model de cultură de tip occidental, proces ce a dus la complexe clivaje și mutații sociale și politice.

Cunoscând bine sensul evoluției raportului de forțe pe plan general, elitele au izbutit să se strecoare abil, printre marile primejdii și momente de încercare, adaptându-și ori modificându-și tactica și mijloacele de acțiune, în funcție de pulsul cabinetelor europene în momentele de tensionare a vieții politice internaționale.

Astfel, Ion Ghica și-a continuat misiunea de agent oficios la Constantinopol în numele fostului guvern provizoriu din Muntenia, prevalându-se de trecerea personală pe care o avea în fața demnitarilor Porții. Cezar Bolliac nota, la sfârșitul anului 1849, despre rolul lui Ion Ghica în incitarea și menținerea interesului Marilor Puteri europene pentru chestiunea orientală românească astfel: „prin merite personale, cunoștințe, capacitate și stare, a putut să-și creeze o poziție, să se pună în relație cu tot ce este mai eminent și joacă astăzi o rolă în Constantinopole și să ție o casă de emigrat român, în care să se vadă adesea cartea de vizită a lui Canning (ambasadorul Angliei la Constantinopol n.ns.), Aupik (reprezentantul Franței la Poartă — n.ns.) ș.c.”, adăugând că „poziția și creditul dobândite de Ghica dădeau greutate lucrărilor lui<sup>21</sup>.

Simultan cu eforturile lui Ghica, Al. G. Golescu-Negru și I. Maiorescu, bazându-se pe vechile investiții ale guvernului provizoriu revoluționar, au continuat să insiste față de cabinetele central și vest europene pentru a convoca o conferință diplomatică franco-anglo-germană consacrată problemei Principatelor.

Eforturile politice și de reprezentare ale lui Bălcescu la Debrețin, Pesta și Seghedin, în vara anului 1849, la Paris în toamna aceluiași an, Dumitru Brătianu la Londra, Gheorghe Magheru, Al. Papiu Ilarian, August Treboniu Laurian, la Viena, ale lui I. Heliade Rădulescu, Christian Tell, C. A. Rosetti, Vasile Mălinescu ș.a., la Paris, ale lui Alexandru și Radu Golescu,

A. Zane și Gr. Zossima, la Brusa, ale lui Theodor Rășcanu, Ion Bălăceanu, Răducanu Rosetti ș.a., la Constantinopol, ale lui Nicolae Golescu la Atena, dau dovadă de un extraordinar devotament, în scopul obținerii recunoașterii internaționale a problemei românești, precum și a idealurilor de Unire și Independență ale poporului român. Ele reprezintă o perioadă de referință în istoria formării diplomației românești moderne.

---

<sup>21</sup> Nicolae Iorga, *Amănunte ...*, p. 108

Lipsiți de statutul diplomaților oficiali și de girul plenipotenței, reprezentând interesele unui stat ce nu exista încă și ale unui popor în mare măsură nerecunoscut, nedispunând nici de mijloace materiale și de comunicare deosebite, nici de aparatul de reprezentare corespunzător, reprezentanții generației pașoptiste aflați în exil au acționat cu vigoare, în consens și metodic, anticipând toate formele unei diplomații organizate, cu toate metodele unei politici externe structurate, pregătind pe plan internațional și pe plan intern Unirea Principatelor<sup>22</sup>.

Nicolae Bălcescu a fost cel care a evidențiat și a consacrat în rândul diasporei românești principiul conform căruia Unirea Principatelor trebuie să fie primul și cel mai important obiectiv al luptei revoluționare, urmat de crearea unei armate moderne și a unui sistem de educație gratuit extins. Unirea era un desiderat pragmatic, întrucâtva mai lesne de susținut în fața Marilor Puteri Europene, inclusiv în fața Porții, ce ar fi permis ulterior creșterea importanței noului stat unificat. Independența trebuia să urmeze pe planul al doilea, aceasta putând fi mai ușor obținută ori impusă de către un stat de mărime medie, posesor al unei armate moderne.

Pentru Bălcescu devenise clar că orice încercare de construire a unui stat în locul celor două Principate trebuie să se bazeze pe crearea unei armate și economii moderne și că, în condițiile unei populații formate într-o mare proporție din țărani, această clasă socială trebuie reformată și emancipată pentru a constitui însăși structura acestui stat.

El a reușit să își convingă colegii din emigrație (unii provenind chiar din rândul marii boierimi) despre această realitate, astfel încât, chiar și în condițiile dispariției premature a lui Bălcescu, ideile sale au fost puse integral în practică de către aceștia după Mica Unire. Astfel, prin introducerea reformei agrare, extinderea cu prioritate a sistemului educațional în zonele rurale, prin introducerea învățământului primar gratuit și obligatoriu, prin crearea unui sistem coerent de burse de studii pentru țărani și prin înființarea unei armate moderne și profesioniste provenite, mai ales, din rândul țăranimii, generația care a realizat Mica Unire a urmat cu exactitate programul național și de reformă conceput de Nicolae Bălcescu.

După eșecul revoluțiilor pașoptiste din ambele Principate, elitele celor două state românești, exilate aproape în totalitate, vor duce în exil două structuri statale complet funcționale ale fostelor guverne provizorii. Elitele vor constitui,

---

<sup>22</sup> Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2019, p. 23

un veritabil guvern de uniune națională în exil și vor reuși, cu succes, să organizeze acțiuni propagandistice și diplomatice la scară europeană, la un nivel de complexitate și coordonare specifice unui stat organizat.

Astfel, prin scrisori și memorii destinate unor personalități sau cercuri politice, unor cotidiane de mare tiraj, prin broșuri tipărite, prin audiențe, întrevederi și demersuri în marile capitale europene, acești reprezentanți oficioși ai poporului român au izbutit să acrediteze în conștiința factorilor politici de decizie și a opiniei publice internaționale „chestiunea” Principatelor Române și stringența rezolvării ei. Practic, nu a existat cabinet politic și personalitate proeminentă a diplomației europene din deceniul al VI-lea al secolului al XIX-lea care să nu fi fost abordată, direct sau indirect, deschis sau voalat, cu speranțe mai mult sau mai puțin îndreptățite, de către ambasadorii cauzei românești. Efortul patriotic unionist era susținut pretutindeni în Europa, acolo unde trebuia generat un curent favorabil, modificată o atitudine sau dobândit un sprijin politic important.

Două cancelarii de propagandă, una la Paris și alta la Constantinopol, au constituit adevărate arsenale ideologice pentru una dintre cele mai mari campanii agitatorice ale vremii, asigurate, paradoxal, cu mijloace extrem de reduse<sup>23</sup>.

Amplul capitol al propagandei unioniste este cel mai pasionant din istoria începuturilor presei românești moderne. Manifestul către poporul român, ale cărui idei au fost reluate, dezvoltate și comentate de Bălcescu, în revista *România viitoare*, la Paris, în 1850, apelul către toate partidele și grupările politice din țară și din emigrație, este datorat lui C. A. Rosetti și închinat revoluției. Epistolele acestuia către Barbu Știrbei, manifestele lansate de către Comitetul Central Democratic de la Londra, ori cele elaborate de Comitetul Român din Paris, fasciculele revistelor *România viitoare*, *Junimea română* și *Republica română* erau redactate, ori se bucurau de colaborarea celor mai active și entuziaste condeie ale scrisului românesc din acea epocă.

În ediții conspirative, de format mic, pe hârtie subțire, aceste pledoarii pentru cauza Unirii înfruntau rigurile cenzurii și nesocoteau granițele, spre a ajunge în redacțiile ziarelor de largă circulație, la tribuna întrunirilor publice, pe mesele oamenilor de stat, ori pentru a întreține și însufleți comunitatea de idealuri și de lupte ale unioniștilor din țară și din exil.

---

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 28

Exilații români n-au fost însă numai propagandiștii ideii de unitate națională, ci și animatorii luptei pentru înfăptuirea ei, împletind într-un mod extraordinar publicistica cu diplomația. „Sentinele ale poporului, deslipite de trupul lui și răspândite de vijelie pe fața lumii”, cum îi numea Bălcescu pe emigranții-diplomați, ei au căutat să înțeleagă strategia politică a țărilor influente, manevrele și intențiile lor politico-diplomatice, să sesizeze și să exploateze oportunitățile ivite pe eșichierul european.

După succesul realizării Miciei Uniri, toată elita românească din exil s-a repatriat și a continuat să participe intens la dezvoltarea și modernizarea noului stat, din poziții oficiale de această dată.

În această etapă a făuririi statului național, purtătorii de cuvânt ai culturii naționale românești au continuat, firesc, să militeze pentru modernizarea structurilor noului stat. Fiind pe deplin conștienți de importanța educației în formarea conștiinței naționale și a viitoarelor elite, aceștia au depus mari eforturi în direcția dezvoltării învățământului primar și liceal, precum și pentru înființarea universităților din București și Iași. Literatura a fost răspândită prin presă, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Încă o dată, presa capătă o dezvoltare deosebită. Literatura epocii Unirii nu a înregistrat opere de valoare universală dar, în schimb, această literatură militantă, concretizată îndeosebi în poezie și dramaturgie, dar apoi și în romanele apărute mai ales după 1859, a avut un adânc răsunet în rândurile națiunii, mobilizând-o prin mesajul patriotic pe care îl transmitea<sup>24</sup>.

Caracteristic pentru noua realitate este faptul că, de această dată, apărarea intereselor românești a revenit statului român însuși și domnitorului, ca exponent al politicii sale externe și simbol al ideii de unitate națională. Faza manifestărilor publice, spontane, a acțiunilor de propagandă externă, inițiate de patrioți români aflați în exil, a memoriilor neoficiale și a intervențiilor de aceeași natură pe lângă cabinetele politice, diplomatice ori cercuri influente din jurul lor, era de acum depășită, o etapă nouă, superioară, luându-i locul. Este etapa diplomației românești unitare, oficiale și neîntrerupte, inaugurată de dubla alegere a lui Cuza.

Acțiunea diplomației românești din perioada formării și organizării statului național a fost încununată de multiple realizări și a presupus, din partea celor destinați să reprezinte oficial interesele Unirii în fața experimentatei diplomații europene, un patriotism fierbinte, dublat de inteligență sclipitoare și judecată lucidă, demnitate și curaj, spirit de inițiativă și stăpânire de sine, adică

---

<sup>24</sup> Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, Editura Eminescu, București, 1986, p. 22

tocmai calitățile pe care unul dintre marii teoreticieni în materie, François de Callières le pretindea „bunului diplomat”.

Prezență vie în contextul politic european în perioada impunerii și desăvârșirii faptului împlinit din Principate, tânăra diplomația românească, călită în școala aspră a exilului pașoptist, a susținut admirabil interesele legitime ale noului organism național, căutând să îl desprindă de vechile tipare ale poziției internaționale a Moldovei și Țării Românești și să-l impună ca o realitate de sine stătătoare.

Confirmând speranțele și încrederea cu care au fost investiți de țară, în condițiile cu totul particulare ale debutului organizării aparatului de stat pe temeuri moderne, cei dintâi misionari ori agenți diplomatici ai Principatelor Unite în capitalele europene și-au asociat stăruitoarele lor eforturi celor consumate, cu același zel, de forțele progresului în interior, fundamentând astfel, adevărul axiomatic exprimat de cel care s-a impus, deopotrivă în conștiința contemporanilor și a posterității, ca „arhitect” al României moderne: „Unirea este actul energic al întregii națiuni române”.

Din acest punct de vedere, năzuințele scriitorilor din Principatele Române, mulți dintre ei diplomați, s-au conformat marilor idealuri naționale.

Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Heliade Rădulescu, Kogălniceanu, Cuza, Negri, Cesar Boliac, Vasile Cârlova, Simion Bărnuțiu, Papiu Ilarian, Bolintineanu, până la Eminescu, toți scriitorii din secolul al XIX-lea au dat dovadă de același spirit militant când era vorba de înfăptuirea nobilului ideal politic ce a însuflețit generația romantismului românesc<sup>25</sup>.

### ***1.1.1. Emancipare, dialogul cultural și globalizarea elitelor românești – Călătoriile în străinătate***

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezintă o perioadă importantă în procesul de formare al conștiinței naționale a poporului român, prin maturizarea ideilor provenite din Școala Ardeleană – culminând cu publicarea *Supplex Libellus Valachorum*

- și transplatarea acestora cu succes în rândul elitelor conducătoare din Țările Române: Valahia (Gheorghe Lazăr) și Moldova (Simion Bărnuțiu)<sup>26</sup>.

---

<sup>25</sup> Andrei Alexandru Căpușan, *Diplomați români de elită*, București, Editura Ars Docendi, 2009, p. 60-67

<sup>26</sup> Aurel Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, Editura Științifică, București, 1971, p. 57

Tinerii români din Transilvania au fost primii care au avut șansa să călătorească și să studieze la colegiile și școlile din lumea occidentală, intrând astfel în contact cu ideile iluministe și de progres social<sup>27</sup>. Această deschidere către cunoaștere a reprezentat începutul formării unei elite intelectuale românești, a permis formarea și organizarea Școlii Ardelene, și a deschis calea reformelor naționale și culturale în Principate, reprezentând un prim pas în procesul de emancipare și dialog cultural, în context internațional european.

Călătoriile românilor ardeleni vor fi cu precădere cele de studii la: Roma, Veneția, Viena, Pesta, Trnava sau Lemberg, acestea fiind mai ales studii religioase, dar și de drept, medicină, filosofie sau politehnică. O mare parte dintre acești intelectuali ardeleni vor deveni profesori, oameni de cultură și politicieni peste Carpați, în principatele românești, punând bazele Statului Român, a instituțiilor moderne, a partidelor politice<sup>28</sup>.

Mai puțin cunoscut este faptul că, în timpul domniilor fanariote, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea până spre finalul acestora la începutul secolului al XIX-lea, nu se putea călători în afara țării, acest lucru având nevoie de aprobări speciale. Doar după pacea de Kuciuk- Kainargi din 1774, dintre Imperiul Otoman și Imperiul Țarist, urmează o perioadă de relaxare a constrângerii regimului călătoriilor<sup>29</sup>.

Începând cu acest moment, se poate observa în Principate, apariția interesului pentru studii în străinătate, proces care se va accelera puternic pe parcursul secolului al XIX-lea, și va duce la formarea unei puternice elite educate în stil Occidental, elită care avea toate cunoștințele necesare implicării în jocurile politice, militare și economice globale ale momentului<sup>30</sup>.

Ilustrative pentru profilul călătorului român din Țările Române sunt călătoriile de studii ale lui Gheorghe Asachi în Polonia la Lemberg, în Austria la Viena și în Italia la Roma, precum și călătoriile lui Dinicu Golescu.

---

<sup>27</sup> Școala Ardeleană – repere, dimensiuni, priorități, <http://www.e-communio.ro/stire2257-scoala-ardeleana-repere-dimensiuni-prioritati>, accesat în data de 05/04/2020

<sup>28</sup> Romulus Munteanu, *Contribuția Școlii Ardelene în culturalizarea maselor*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 28

<sup>29</sup> Bogdan Bucur, *Devălmășia valahă (1716 – 1828): o istorie anarhică a spațiului românesc*, Editura Paralela 45, București, 2008, p.15

<sup>30</sup> Ion Bulei, *Românii în secolele XIX – XX. Europenizarea*, Editura Litera, București, 2011, p. 11